

نقش عشایر بختیاری در ایجاد بازدارندگی دشمن بر اساسی پدافند غیرعامل

^۱ محمد حسین جمشیدی

^۲ محمد حسن صبوری

^۳ ذبیح الله گرامی

تاریخ تأیید: ۱۳۹۴/۰۶/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۵/۲۵

چکیده

هدف این نگارش، بررسی نقش عشایر بختیاری در بازدارندگی دشمن در منطقه چهارمحال و بختیاری از دیدگاه پدافند غیرعامل است. براین اساس، پرسش اصلی این است که نقش عشایر بختیاری در ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان چهارمحال و بختیاری در برابر تهدیدها و تهاجم های دشمن چیست؟ برای پاسخ به این پرسش، فرضیه «عشایر بختیاری به لحاظ برخورداری از ویژگی های خاص قومی- قبیله ای، فرهنگی، مذهبی، وابستگی سرزمینی و آشنایی کامل با نقاط راهبردی استان، در ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان نقش دارند.» مطرح شد و برای اثبات یا رد آن، علاوه بر استفاده از منابع کتابخانه ای، پرسش نامه ای شامل ۴۰ سؤال طراحی و اجرا شد؛ برای تحلیل پاسخ های به دست آمده نیز از آزمون T با سطح اطمینان ۹۵ درصد استفاده شد. نتیجه به دست آمده از اطلاعات کتابخانه ای و تجزیه و تحلیل پرسش نامه ها بیان گر این بود که عشایر بختیاری به دلیل یکپارچگی در پیروی از مکتب تشیع و ولایت پذیری، تعلق سرزمینی، آشنایی و حضور در نقاط سخت و صعب العبور استان، سلحشوری، پایبندی به رسوم قبیله ای، حرف شنوی از بزرگان و ریش سفیدان خود و پیروی از دولت مرکزی، نقش مثبت و سازنده ای در بازدارندگی دشمن در تعرض به منطقه و استان دارند و از این رو سرمایه انسانی ارزشمندی برای تأمین امنیت منطقه قلمداد می شوند.

واژگان کلیدی: تهدید، بازدارندگی، عشایر بختیاری، پدافند غیرعامل، استان چهارمحال و بختیاری

۱. استادیار رشته اندیشه سیاسی دانشگاه تربیت مدرس (Jamshidi@modares.ac.ir)

۲. عضو هیأت علمی دانشکده علوم و فنون فارابی، تهران (saborihelli@gmail.com)

۳. کارشناسی ارشد پدافند غیرعامل گرایش امنیت ملی دانشکده علوم و فنون فارابی و نویسنده مسئول (Zohoor255ze@gmail.com)

مقدمه

سرزمین ایران به دلیل سابقه تاریخی درخشان و قرار گرفتن در جایگاه حساسی از جهان و برخورداری از اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی، از زمان‌های گذشته همیشه مورد توجه بیگانگان بوده و چشم طمع آنان برای چپاول منابع غنی آن، به این سو دوخته شده است. یکی از راه‌های جلوگیری از تعرض دشمن و در امان ماندن از دسیسه‌های او، استفاده مطلوب از همه توانایی‌ها و فرصت‌های درون سرزمینی، از جمله توانمندی‌های عشایر کشور، برای ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت است. عشایر مسلمان، سلحشور و سخت‌کوش کشور که به‌عنوان «پشتوانه مملکت» (امام خمینی ۱۳۶۱ ج ۵: ۲۶۹) و «خزائن این مملکت» (امام خمینی ۱۳۶۱ ج ۷: ۲۸۱) و «ذخایر ملت ایران» (عشایر از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری، ۱۳۷۸: ۱۰۵) و ... از آن‌ها نام‌برده شده است، سرمایه‌ای ملی برای تأمین امنیت و ایجاد بازدارندگی به‌ویژه در قالب دفاع غیرعامل قلمداد می‌شوند. عشایر بختیاری نیز با توجه به گسترش و پراکنش در ناحیه بسیار حساسی از ایران، از دید بازدارندگی دشمن، سرمایه ارزشمندی هستند که در صورت شناخت صحیح استعداد آن‌ها و بهره‌گیری درست از آن، می‌تواند در بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت در منطقه و کل کشور، تأثیر به‌سزایی بگذارد.

بیان مسئله

براساس تحولات اخیر در گرایش به استفاده از قدرت نرم به‌عنوان «توانایی کسب «مطلوب» به وسیله جاذبه، نه اجبار یا تطمیع» (نای ۱۳۸۹: ۲۴) و با توجه به وجود تهدیدهای گوناگون، بازدارندگی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های پدافند غیرعامل، امروزه اهمیت به‌سزایی دارد. در نتیجه بازدارندگی اقدامی پیشگیرانه، نقش محوری و بنیانی در دفاع غیرعامل دارد. بازدارندگی از سویی با حفظ نظام سیاسی جامعه ارتباط دارد، به بیانی، برای حفظ نظام سیاسی ساماندهی ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی لازم است و مفاهیم دفاع غیرعامل در فرهنگ عمومی موجب استحکام بیشتر نظام خواهد شد. (فردرو ۱۳۸۸: ۶۰) و از سوی دیگر مانع بروز جنگ، خطر و

تهاجم می‌شود؛ بنابراین در آن خسارت مالی و تلفات جانی مطرح نیست. زیرا در بازدارندگی ترس یا احتیاط دشمن مانع از اقدام به حمله می‌شود. بر همین اساس: پدافند غیرعامل به ما می‌آموزد که حيله‌ها و تهديد‌های نرم دشمن را بشناسيم و راه و روش‌های رویارویی و پایداری ملی را بیاموزيم. امروزه برای جلوگیری از تهاجم دشمنان لازم است ابزارهای بازدارندگی را تقویت کنیم تا دشمن را از هرگونه تهدید و تهاجم بازداريم.

مهم‌ترین عامل موثر در تأمین امنیت در بین اقدامات پدافند غیرعامل، برای بازدارندگی دشمن، استفاده و به‌کارگیری نیروی انسانی بومی و توانایی‌های اوست که پژوهشگرها و کارشناسان اقدام‌های دفاع غیرعامل کم‌تر به آن توجه کرده‌اند. این امر به‌ویژه در مورد اقوام ساکن در یک منطقه که تعلق سرزمینی بدان دارند، اهمیت بیشتری دارد. در این راستا چگونگی بهره جستن نظام سیاسی جامعه، از قدرت و توان ایلات و عشایر ازجمله عشایر بختیاری، به‌عنوان بخش ویژه‌ای از سرمایه‌های مردمی، درگرو پی بردن به توان و قابلیت‌ها و هم‌چنین نقش و کارکرد این قشر و استفاده بهینه از توانایی‌های بالقوه آن‌ها در همه زمینه‌ها به‌ویژه در ایجاد بازدارندگی در دشمن و تأمین امنیت جامعه، است.

بر این اساس مسئله مورد بحث در این مقاله بررسی نقش عشایر بختیاری - حوزه استانی چهارمحال و بختیاری- در چگونگی ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت منطقه، از دید دفاع غیرعامل است. بنابراین پرسش اصلی این است که نقش عشایر بختیاری در بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان چهارمحال و بختیاری چیست؟ و در پاسخ به آن این فرضیه مطرح شده است عشایر بختیاری به لحاظ برخورداری از ویژگی‌های خاص قومی- قبیله‌ای، فرهنگی، مذهبی، وابستگی سرزمینی و آشنایی کامل با نقاط راهبردی استان، در ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان نقش دارند.

بنابراین با توجه به هدف مورد نظر در این مقاله، بحث را در سه قسمت مفاهیم و مبانی نظری، میدانی و تحلیلی مطرح کرده‌ایم.

روش پژوهش

جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش نتیجه مطالعات کتابخانه‌ای و پرسش‌نامه (میدانی) است. روش پژوهش، نیز توصیفی - تحلیلی است. یعنی با توصیف و تشریح داده‌های موجود به بررسی و تحلیل آن‌ها پرداخته‌ایم، تا به استنباط و درک نتایج نظری در حد توان و فرصت دست یابیم. در بُعد تحلیلی، هم تحلیل نظری و کیفی در قسمت نظری پژوهش داشته‌ایم و هم از تحلیل آماری مربوط به پرسش‌نامه‌ها بهره گرفته‌ایم.

اهمیت و ضرورت

شکوفایی استعدادهای مردمی و نیل به اهداف عالیه‌ی نظام اسلامی در سایه وجود امنیت، امکان‌پذیر است؛ بنابراین لازم است که از تمامی امکانات و توانایی‌های موجود، برای دستیابی به این هدف یعنی تأمین امنیت استفاده شود. حضور گسترده عشایر بختیاری با ویژگی‌های خاص خود، در سراسر استان، با عنایت به شرایط خاص جغرافیایی و صعب‌العبور بودن بسیاری از مناطق استان، پتانسیل مناسبی برای تأمین امنیت در منطقه است و این موضوع بر اهمیت موضوع می‌افزاید.

از آنجایی که بی‌توجهی به نقش عشایر در تأمین امنیت منطقه، برای جامعه و کشور زیان‌بار است و هزینه‌های هنگفت مالی و انسانی برای تأمین امنیت در منطقه، بر دوش دولت می‌گذارد، توجه این موضوع لازم و ضروری است، از سوی دیگر، تاکنون پژوهشی با دید پدافند غیرعامل، در این باره، انجام نگرفته است، بنابراین ضرورت دارد این مسئله به صورت مستقل و ویژه مورد پژوهش قرار گیرد تا با شناخت توانایی‌ها و امکانات بالقوه عشایر بختیاری، نقش آن‌ها در بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان، روشن گردد و راه‌کارهای عملی متناسب با آن تعیین و به کار گرفته شود.

پیشینه

یکی از راه‌های آگاهی از نقش‌آفرینی افراد در جامعه در ابعاد گوناگون از جمله ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت، مطالعه بررسی‌ها و پژوهش‌های دیگران در این زمینه است. با اینکه ایلات و عشایر در منطقه چهارمحال و بختیاری یکی از تأثیرگذارترین عوامل سیاسی-امنیتی بوده‌اند ولی چندان‌که مناسب جایگاهشان است، به آن‌ها توجه نشده است و در این ره پژوهش خاصی انجام نشده است. اما پژوهش‌هایی را برخی از افراد در مورد عشایر بختیاری در ابعاد گوناگون آداب‌ورسوم و فرهنگ، کوچ‌نشینی، زبان و نژاد، شیوه زندگی و ... انجام شده است. ولی هیچ‌کدام از این‌ها، به‌صورت خاص و به‌صورت جزئی و موردی به نقش عشایر بختیاری در ایجاد بازدارندگی دشمن از دید پدافند غیرعامل، نپرداخته‌اند. از آنجایی‌که در باره این مسئله به‌صورت خاص هیچ پژوهشی انجام نگرفته است بنابراین بحث در باره نقاط اشتراک و تفاوت‌ها با سایر پژوهش‌ها، جایگاهی ندارد و انجام این پژوهش، کاری نو و جدید قلمداد می‌شود و بیانگر نوآوری آن در عرصه ادبیات مرتبط با پدافند غیرعامل است.

برای انجام پژوهش محدودیت‌هایی چون مشکل دسترسی به اسناد مورد نیاز، کمبود منابع مرتبط با پژوهش، همکاری نکردن برخی از اهل فن، اظهارنظرهای جهت‌دار و به‌دور از بی‌طرفی پیرامون موضوع، وجود داشت که کار پژوهش را با سختی و دشواری خاصی روبرو می‌ساخت.

مفاهیم و مبانی نظری

۱- عشایر: عشایر جمع عشیره است، یعنی قبیله‌ها، خویشان و نزدیکان، طایفه‌ها و قبیله‌های صحرانشین (دهخدا ۱۳۷۷، ج ۱۰: ۱۵۸۹۵). بر همین اساس عشیره کم‌وبیش مترادف با قبیله است. «قدرت در قبیله، برآیند آثار نسبی، برتری‌های خونی و نژادی است و از نظر اعمال، جنبه ریش‌سفیدانه دارد (جعفریان، ۱۳۷۷: ۱۵). بنابراین عشیره گروهی است که بر اساسی وابستگی نژادی و نسبی و مبتنی بر سنت با یکدیگر زندگی می‌کنند و دارای آداب‌ورسوم خاص خود هستند و معمولاً زندگی آن‌ها حالت کوچ‌نشینی دارد.

۱- بازدارندگی: بازدارنده یعنی آن که یا آنچه کسی را از امری بازدارد (دهخدا ۱۳۷۷ ج ۳: ۴۱۰۱). پس بازدارندگی به معنای بازداشتن دشمن است و اقدامی است که هدف از آن، بازداشتن دولت‌های دیگر از اقدامات نظامی، به‌منظور پرهزینه جلوه دادن آن اقدامات است (قیاسی ۱۳۸۹: ۸۷۸ به نقل از فریدمن)؛ به عبارت دیگر بازدارندگی یعنی متقاعد کردن حریف نسبت به این که هزینه‌ها و خطرهای خط مشی احتمالی او از منافع آن بیشتر است (قیاسی، وحید، ۱۳۸۹: ۸۷۸ به نقل از جیمز دوئرتی). به بیان دیگر بازدارندگی در ساده‌ترین شکل آن عبارت است از نوع ویژه‌ای از روابط اجتماعی یا سیاسی که در آن یک طرف سعی در نفوذ بر رفتار طرف دیگر در جهت مطلوب خود دارد (بیلیس و دیگران، ۱۳۶۹: ۹۰). در بعد کاربردی نیز بازدارندگی یعنی ایجاد وضعیتی که بدون استفاده از جنگ‌افزار بتوان مانع از انجام تهدیدها و تهاجم‌های دشمن شد. الیوت نیز بازدارندگی را این گونه تعریف کرده است: بازدارندگی عبارت است از اقدام یا مجموعه‌ای از اقدامات که برای پیشی جستن از اقدامات خصمانه دشمن صورت می‌گیرد (الیوت، ۱۳۷۸: ۳۷۰).

۲- پدافند غیرعامل: پدافند غیرعامل به کارگیری اقدامات غیرمسلحانه برای تقویت قدرت از یک سو و ایجاد بازدارندگی، آمادگی و دفاع در برابر دشمن از سوی دیگر است. گاه گفته شده است «پدافند غیرعامل اقدام پیشگیرانه، برای ایجاد توان، در ورود به میدان برای رویارویی با متجاوز می‌باشد» (دادرش، ۱۳۹۰: ۱۱). در بند اول سیاست‌های کلی نظام درباره پدافند غیرعامل، آمده است: پدافند غیرعامل مجموعه اقدامات غیرمسلحانه است، که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی، تسهیل مدیریت بحران در برابر تهدیدها خصمانه دشمن می‌گردد (مجمع تشخیص مصلحت، ۱۳۸۶/۸/۱۲). به بیانی دیگر پدافند غیرعامل به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که مستلزم به کارگیری جنگ‌افزار و تسلیحات نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نمود و یا میزان خسارات و تلفات

ناشی از حملات و بمباران‌های هوایی موشکی دشمن را، به حداقل ممکن کاهش داد (موحدی نیا، ۱۳۸۸: ۳).

۴- عشایر و بازدارندگی: یکی از راه‌های اصولی تأمین امنیت در هر منطقه و ایجاد بازدارندگی دشمن، بهره‌گیری از سرمایه‌های مردمی همان منطقه است. روش‌های به‌کارگیری به‌تناسب مردم، نوع فرهنگ، نوع تهدیدها، انگیزه‌ها و عوامل گوناگون، مختلف است. بر این اساس برخی از عواملی که می‌توانند زمینه مشارکت مردم، در تأمین امنیت را فراهم سازند عبارت‌اند از: مذهب و دین؛ وابستگی قومی؛ وابستگی سرزمینی؛ و آداب و رسوم خاص قومی؛ نوع برخورد و عملکرد حکومت‌ها؛ جامعه مدنی یا اصناف، احزاب و گروه‌های فعال؛ و امتیازهای شغلی، امکانات آموزشی، امتیازات سیاسی و... . عشایر ایران نیز با برخورداری از برخی از این عوامل چون تعصبات قومی، مذهب واحد، علاقه به وطن و ... می‌توانند در ایجاد بازدارندگی نقش مهمی داشته باشند. امام خمینی (ره) در باره نقش عشایر می‌فرماید: «یکی از چیزهایی که ممکن بود جلوی اجانب را بگیرد و نگذارد این‌ها به‌طرف ایران رخنه بکنند، عشایر بودند» (امام خمینی، ۱۳۶۱ به بعد، ج ۶، ص ۵۵).

به لحاظ تاریخی، عشایر ایران تا پیش از روی کار آمدن پهلوی، از قدرت نسبتاً زیادی برخوردار بودند و بیشتر ایلات واحدهای تقریباً مستقلی بودند. امنیت راه‌ها و همچنین حفظ مرزهای کشور، اغلب به عهده ایلات بود و مهم‌تر این‌که از قدیم بیشتر افراد ارتش را جوانان عشایر و ایلات تشکیل می‌دادند. چنان‌چه لرد کرزن می‌نویسد: پیش از پادشاهی فتحعلی شاه قدرت نظامی ایران بیشتر بر جنگاوری افراد چالاک سوار متکی بود که به حدّ وفور در همه‌ی ایران به‌وسیله‌ی سران طوایف و ایلات فراهم می‌گردید (امان‌الهی بهاروند، ۱۳۷۸: ۲۱۱-۲۱۰).

عشایر دارای نوعی نظام خاص سیاسی - اجتماعی قومی هستند. بر این اساس گفته‌اند، نظام سیاسی - اجتماعی در عشایر، دو هدف اساسی دارد:

- برقراری نظم در داخل جامعه

- دفاع از تمامیت ارضی و حقوق افراد در برابر بیگانگان (امان الهی بهاروند، ۱۳۷۸: ۱۷۷).

پایبندی به این دو موضوع، منفعت جمعی و مشترک آنان را تضمین می‌کند. از این‌رو، به‌صورت خودکار باعث ایجاد نظم و آرامش و برقراری امنیت منطقه و همچنین موضع‌گیری واحد در برابر تهدیدهای دشمن می‌شود.

گسترده‌ی عشایر در پهنه جغرافیایی ایران اسلامی (۶۹ درصد از فضای جغرافیایی کشور) با داشتن ۲۵ درصد از سرمایه دمی کشور که ۱۶ درصد از تولیدات پروتئینی کشور را نیز شامل می‌شود (۲۴ میلیون واحد دمی که سالانه ۹ میلیون واحد دمی مازاد بر نیاز آن‌ها که میزان گوشت به دست آمده از آن بیش از ۱۶۲ هزار تن معادل ۲۰ درصد تولید گوشت قرمز کشور، ۴۰۰ هزار تن شیر، ۱۴ هزار تن پشم و ...، ۱/۴ میلیون مترمربع صنایع دستی داری و ۸۹ هزار مورد صنایع دستی غیر داری و ...) (فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب، شماره ۵۷، ۱۳۹۱: ۱۱۱-۱۱۰ و ۱۳۶ به نقل از مرکز آمار ایران) از دید پدافند غیرعامل، نوعی بازدارندگی را در دشمن ایجاد خواهند نمود. به‌علاوه عشایر بخشی از هزینه‌های تأمین امنیت خود را از دوش دولت برداشته‌اند. بادیه‌نشینان (کوچ‌نشینان) به سبب جدایی از اجتماعات بزرگ و تنها به‌سر بردن در نواحی دورافتاده و دور بودن از نیروهای محافظ و نگهبان و نداشتن بارها و دروازه‌ها، به‌خودی‌خود، عهده‌دار دفاع از جان و مال خویشان و آن را به دیگری واگذار نمی‌کنند و به هیچ‌کس در این‌باره اعتماد ندارند، از این‌رو پیوسته مسلح و مجهز می‌باشند و در راه‌ها با توجه کامل به همه جوانب می‌نگرند و مواظب خود از هر خطری می‌باشند (امان الهی بهاروند، ۱۳۷۸: ۹-۸، به نقل از ابن خلدون). بنابراین عشایر، به‌دلیل ویژگی‌های زندگی ایلی (استقلال و خودکفایی نسبی، وابستگی‌های قومی- قبیله‌ای و قلمرویی، تجمع و تحرک گروهی، شجاعت و سلحشوری و ...) موجب بازدارندگی دشمن می‌شوند. چادرنشینان دارای منافع مشترکی بر روی مسیرهای مشاعی نیز هستند که شامل منطقه مخصوص یک ایل یا تیره‌ای از آن است. وجود این منافع مشترک سبب می‌شود که آن‌ها به‌صورت یک واحد متشکل در سراسر محیط زندگی خویش

ظاهر شوند. پایه این حقوق دسته‌جمعی هر چه می‌خواهد باشد، اهمیتش در این است که کسب‌کنندگان آن قادر هستند از تجاوز و دیگران روی قلمرو خود، جلوگیری نمایند (امان الهی بهاروند، ۱۳۷۸: ۱۷۹). تشکیلات سنتی ایلی، آن‌ها را مقید به پایداری و استقامت در برابر بسیاری از تهدیدها و خطرهای می‌نماید (امان الهی بهاروند، ۱۳۷۸: ۷). و بازدارندگی را در دشمن ایجاد می‌نماید. به‌علاوه دوری از تجمل و قانع بودن آن‌ها، باعث استقلال و وابسته نبودن آن‌ها به تجملات و پیشگیری از مصرف کالاهای خارجی و نفوذ فرهنگ بیگانه شده است. «بختیاری‌ها بیشتر نیازهای خود، از جمله مواد غذایی، پارچه و ابزارآلات را با محصولات حیوانی تولیدی خود، معاوضه می‌کنند و یا با پرداخت وجه نقد که به دست آمده درآمدی غیر از کارهای عشایری است، آن اقلام را به‌دست می‌آورند (دیتر امان، ۱۳۶۷: ۱۴۱). پابندی آن‌ها به فرهنگ بومی به میزان زیادی از نفوذ فرهنگ بیگانه به درون این جامعه کاسته است.

بی‌باکی و سخت‌کوشی عشایر در رویارویی با مشکلات، نشانگر آمادگی و بالا بودن روحیه پایداری و استقامت آنان در برخورد با شرایط سخت زندگی است که می‌توان از آن به‌عنوان سرمایه‌ی بالارزش و خوبی، در حل مشکلات استفاده نمود. شجاعت عشایر و اتکا به خویشان در اقتصاد و معیشت و کم‌توقعی آنان از دیگران برای کمک و یاری، موجب آمادگی دائم آن‌ها برای رویارویی با مشکلات، گرفتاری‌ها، خطرهای و تهدیدها شده است که این آمادگی، اساسی‌ترین عامل پایداری در برابر دشمن و ایجاد بازدارندگی در او و سرمایه بزرگی در پدافند غیرعامل است.

۵- امنیت و پدافند غیرعامل: امروزه به‌ویژه، ایجاد و حفظ امنیت متکی به بازدارندگی است. از آنجاکه پدافند غیرعامل نقش پیشگیرانه‌ای در برابر خطرهای تهدیدها دارد، بنابراین پایبندی به رعایت اصول و ضوابط آن، حافظ نظم و امنیت در جامعه است. یکی از نکات دارای اهمیت در موضوع پدافند غیرعامل نهادینه‌سازی و فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل در جامعه است. از نظر فرهنگی پدافند غیرعامل ایمن‌سازی و احساس امنیت را در جامعه به‌دنبال دارد. همچنین تأثیرها روانی در دشمن می‌گذارد و حالت بازدارندگی ایجاد می‌نماید؛ بنابراین توجه به پدافند

غیرعامل و تلاش برای رعایت و نهادینه‌سازی اصول و ضوابط آن در جامعه به‌ویژه تأکید و تمرکز بر بازدارندگی، تأمین امنیت را به‌دنبال دارد.

کشور پیش از توجه به دفاع، مبانی امنیتی خود را بر بازدارندگی و حرکت براساس نیت پنهان دشمن تنظیم می‌نماید. دفاع در زمان تجاوز و در محل تجاوز معنی‌دار است، درحالی‌که بازدارندگی حوزه وسیعی است که به هر زمان و مکان و متناسب با نیت پنهان دشمن برای ما، میدان حرکت ایجاد می‌کند. عمده توان کشور در پدافند غیرعامل، قبل از عمل متجاوز بایستی به میدان بیاید و در صورت درگیری میدانی در هر حوزه با حفظ توان، باید اقدام عامل نیز ایجاد شود و پدافند غیرعامل اقدام پیشگیرانه، برای ایجاد توان، در ورود به میدان برای رویارویی با متجاوز باشد (دادرس، ۱۳۹۰: ۱۱). امروزه جنگ‌ها، از نبردهای رودررو به نبردهای اطلاعاتی و روانی و جنگ‌های نرم، تبدیل شده است. در جنگ نرم دشمن به آرامی از داخل جبهه خودی، مقاومت مردم را کاهش داده و با ایجاد ترس و دلهره و تغییر در ارزش‌ها و باورها، روحیه مردم را برای پایداری و ایستادگی تضعیف می‌نماید (فردرو، ۱۳۸۸: ۸).

با گسترش و پیشرفت ارتباطات در جهان و به‌دنبال آن رشد روزافزون رفت‌وآمدها و توسعه وسایل ارتباط همگانی به‌صورت بالقوه، عامل مهمی در ایجاد تهدیدهای اجتماعی و فرهنگی قلمداد می‌شود. به‌طور مثال نفوذ آراء و عقاید غربی و واکنش‌های متفاوت نسبت به آن، موجب تغییر رفتارها و ارزش‌ها با الگوهای رایج می‌شود که به‌دنبال آن، ناهمگونی و تنش‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد و درنهایت زمینه‌های بروز بسیاری از تهدیدهای اجتماعی و فرهنگی را فراهم می‌کند (روحانی، ۱۳۸۹: ۳۹).

بنابراین می‌توان گفت: «تهدید از درون تضادها و تعارض‌هایی که در سطوح مختلف حیات اجتماعی-سیاسی شکل می‌گیرد، پدید آمده است بنابراین ما با گستره متنوعی از تهدیدها - و نه فقط تهدیدها نظامی - روبرو هستیم (بلندیان، ۱۳۸۸: ۳۰۶). درنتیجه موثرترین راه‌کار رویارویی با تهدیدها، علاوه بر آمادگی کامل برای پیشگیری و رویارویی با تهدیدها، تکیه بر توانائی‌های

مردمی (فکری، فرهنگی، مذهبی و ...) و مشارکت دادن آن‌ها در برخورد با تهدیدها و مبارزه با خطرهای و تهدیدها بالقوه و تأمین امنیت جامعه است؛ بنابراین در رویارویی با تهدیدها و تأمین امنیت مردم نقش اساسی و اولیه را دارند. نظم و امنیت ملی، به دست آمده رضایت‌مندی شهروندان و گروه‌ها است و این رضایت‌مندی در گرو وجود شبکه‌های اجتماعی نیرومند و برآمده از فرایند مستمر، و برخاسته از درون جامعه است که می‌توان آن را در چهره سرمایه اجتماعی قوی مجسم کرد (اولسوسکی، ۱۳۸۳: ۳۱)؛ بنابراین استفاده از عشایر و آگاهی بخشی به آن‌ها در زمینه چگونگی برخورد با دشمن و تهدیدهای او کارآمدترین شیوه برای بازدارندگی دشمن است.

در تهدیدهای امروزی که دشمنان با پیچیده‌ترین سلاح‌های الکترونیکی حضور می‌یابند، علاوه بر توان دفاعی نیروهای نظامی، مردم نیز نقش مؤثری دارند، چراکه در جنگ‌های نسل چهارم، مردم اولین کسانی هستند که از سوی دشمن به صورت غیرمستقیم تهدید می‌شوند. برای رویارویی با تهدیدها بایستی دانایی را افزایش داد، زیرا با افزایش دانایی، توانایی بیشتر می‌شود (توانا بود هر که دانا بود) (فردرو، ۱۳۸۸: ۸). بر این اساس یکی از ارکان اصلی پدافند غیرعامل در تأمین امنیت در هر جامعه‌ای ایجاد بازدارندگی در برابر خطرهای دشمن است.

این در حالی است که سنت‌ها و فرهنگ مردم تکیه‌گاه خوبی برای ایجاد بازدارندگی دشمن و در نتیجه تأمین امنیت از سوی مردم و از جمله عشایر بختیاری است که گذشته از تأکیدهای دین اسلام و قرآن و دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان در این زمینه، برخی از دانشمندان غربی هم به این موضوع توجه کرده‌اند. دالمانی می‌گوید: نزد آنان [بختیاری‌ها] سنگین‌ترین گناهان عبارت‌اند از ترسویی و فرار از میدان جنگ، اطاعت کردن از مافوق، ... بالعکس در نظر آنان دلاوری، اطاعت کورکورانه از فرمان‌های فرماندهان ... و سرانجام احسان و ایثار از هر نوع که است، والاترین ثواب‌هاست (دالمانی، ۱۳۷۸: ۷۱۲). امام خمینی (ره) در دیدار با دانشجویان پیرو خط امام مستقر در لانه جاسوسی در تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۰ درباره نقش مردم و به‌ویژه عشایر

مناطق در تأمین امنیت فرمودند: «شما غافل از این شیاطین نباشید که این‌ها مطالعه کرده هستند، ماها تازه وارد این میدان‌ها شده‌ایم، شماها تازه وارد این میدان‌ها شدید و برحسب آن حس انسانی هم که دارید آن شیطنت‌ها که در آن هستند کم‌تر وارد هستید. این‌ها مطالعه کردند... حالا ما ایران مورد بحثمان است، این‌ها عشایر ایران، عشایر بختیاری، عشایر خوزستان، (خیلی عشایر دارد در ایران) توی این عشایر، اشخاصی می‌فرستادند برای مطالعه که این‌ها چه جور وضعی دارند. چطور می‌شود این‌ها را تحریک کرد، از تحرک بازداشت، این مطالعات طولانی کردند در این باب و در افراد دیگر غیر عشایر مطالعات دارند. احزاب را چه جوری باید درستش کرد و چه جوری به‌جان هم انداخت، مطالعات این‌ها زیاد است.» (صحیفه نور، ج ۱۱: ۲۳۲-۲۳۱)

عشایر بختیاری

۱- ساختار سیاسی- اجتماعی عشایر بختیاری: بنیاد زندگی عشایر بختیاری و نوع معیشت مبتنی بر اقتصاد شبانی آنان موجب شده است که دارائی آن‌ها به‌صورت اموال منقول، مانند دام باشد. در این نوع زندگی، بخش ناچیزی از اموال آن‌ها به‌صورت ثروت درمی‌آید که در خدمت رفاه اعضای خانواده قرار می‌گیرد و بخش اصلی آن به شکل سرمایه در روند تولید قرار می‌گیرد. هیچ‌یک از اعضا یا واحدهای اجتماعی ایل نمی‌توانند متکی به خود بوده و امنیت لازم را برای خود، اعضای واحد مربوطه، اموال و دام‌هایشان فراهم آورند و از مراتع، ایل راه‌ها، گذرگاه‌های آن‌ها پاسداری و هم‌چنین مشکلات ناشی از برخوردهای اجتماعی و معضلات اقتصادی ناشی از آن را حل‌وفصل نمایند. به‌منظور حل این دشواری‌ها سامان بخشیدن به نابسامانی‌ها یک ساختار اداری حکومتی منسجمی ضرورت دارد، که دقیقاً منطبق با شرایط زیستی، اقلیمی، اجتماعی، اقتصادی و روح حاکم بر چنین جامعه‌ای باشد. ایل بختیاری از ابتدا دارای ساختار تشکیلاتی و مدیریت واحد متمرکز منطبق بر تشکیلات دودمانی بوده است که رعایت سلسله‌مراتب تبارها تا حدّ زیادی به‌عنوان یک اصل کلی و قاعده و قانون درآمده و با قدرت تمام

استمرار و تداوم یافته است (سازمان برنامه‌بودجه، ج ۱، ۱۳۷۰: ۶-۲). این ساختار به‌نوعی، تضمین‌کننده مدیریت راهبردی است و مدیریت راهبردی در جوامع چند قومی معطوف به حفظ و بالنده‌سازی عواملی است که با حیات و بقای واحد سیاسی رابطه دارند. در مدیریت راهبردی به سلسله آسیب‌پذیری‌های داخلی و تهدیدهای خارجی‌ای توجه می‌شود که در ترکیب باهم تولید خطر کرده و منافع حیاتی و موجودیت یک واحد سیاسی را با تهدید و نابودی روبرو می‌سازند. در این نوع مدیریت به منابع تهدید، ابزارهای تهدید و اهداف تهدید توجه می‌شود و اگر این سه درصدد باشند تا تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و انسجام اجتماعی را هدف قرار دهند، یک مسئله‌ی عادی به موضوعی امنیتی تبدیل می‌شود که لازم است چنین موضوعی به‌صورت ویژه بررسی و تدبیر شود (نصری، ۱۳۸۷: ۴).

در عشایر بختیاری همبستگی ناشی از وابستگی‌های فامیلی (نسبی و سببی) و «ساختار سیاسی-اجتماعی برآمده از شکل‌گیری نوع روابط میان گروه‌های عشایری متحد با یکدیگر، زیر نظر گروهی از سران و رهبران ایل، سازمان یافته و به‌خودی‌خود مستعد ایجاد ساختار ویژه‌ای از قدرت شده است که نقش و کارکرد این دستگاه، گردآوری نیروی رزمی و آرایش سپاهیان جنگی برای دفاع از سرزمین، چراگاه دام، اموال و جان افراد ایل، در برابر تهاجم همسایگان، حکومت‌ها و دولت، حکمیت در منازعات درون ایلی، شرکت در گفتگوها و مبادلات اقتصادی و سیاسی با ایلات همسایه و حکومت‌ها و دولت بود. از این طریق، دستگاه رهبری ایل، وحدت، یکپارچگی و نظم و امنیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را در درون ایل ایجاد می‌کرد (عیدی‌وند، ۱۳۹۲: ۷۵). هنگامی این اتحاد و انسجام با خطر روبرو می‌شود، حس مسئولیت‌پذیری، در بزرگان ایل نسبت به ایلوندان باعث تداوم انسجام و اتحاد و وحدت افراد ایل است (عیدی‌وند، ۱۳۹۲: ۷۴). البته ناگفته نماند که «خان‌ها از نظر عمل و ایفای نقش، بیشتر از نوع حکومت بوده‌اند تا از نوع مردم. چون اینان با شهرها و جماعت‌های شهری در ارتباط بوده‌اند، تصوّر کاذبی از رفتار جماعت‌های عشایری و از عامه و توده‌های مردم بی‌آلایش ایلی در ذهن

شهرياران و از جمله در ذهن اكثر باسوادان و روشن فكران و ديوان سالاران به وجود آورده اند كه بعدها منشأ پيش داوري ها و درنتيجه موضع گيري هاي خطايي در برابر اين انسان هاي شريف و زحمت كش شده است (كيوند، ۱۳۶۸: ۴۴). با اين وجود «خوانين در بختياري قدرت فراواني داشتند ولي به نظر مي رسد از اين قدرت در جهت مثبت كه همان خدمت به جامعه و مردم است به درستي استفاده نكرده اند و بيشتر از آن در راستاي جمع آوري اموال و كسب موقعيت هاي سياسي و اجتماعي، از طريق سبقت گيري در نزديكي به حكومت مركزي و بعضاً نيز تمايل به قدرت هاي خارجي، بهره مي گرفته اند و عليرغم اينكه دول خارجي از جمله انگليس و نيز شاهان داخلي سعي داشتند با ايجاد اختلاف و نفاق بين طوايف و همچنين به گروگان گرفتن تعدادي از خوانين، موقعيت آنان را ضعيف كرده و آنها را در چنبر اطاعت خود نگه دارند» (گارثويت، ۱۳۷۳: ۲۴۸). تا جايي كه براي مثال «سياست عشائري حكومت قاجار بر مباني و خطوط زير استوار بوده است: دولتي كردن خان هاي عشائري و كنترل عشاير از طريق آنها، اخذ ماليات از مردم به طور غيرمستقيم، تأمين بخشي از نيروي نظامي با بيگاري گرفتن از مردان عشائري، تحريك خان هاي عشائري بر ضد يكدیگر، قلع و قمع عشاير مخالف و ...» (كيوند ۱۳۶۸: صص ۹۰-۸۹).

۲- ویژگی های عشایر بختیاری: مهم ترین ویژگی های این عشایر که در ایجاد بازدارندگی نقش دارند عبارت اند از:

- اطاعت و فرمان بری از بزرگ طایفه.
- احساس هویت ایلی جامعه ایلی سه ملاک عمده دارد: وجود ساختار ایلی، سرزمین مشترک آگاهی افراد به عضویت خود در ایل.
- احساس مالکیت، تعلق خاطر، علقه و علاقه آحاد جمعیت و جوامع عشائری نسبت به قلمروهای زیست بومی.

- کارکردهای نظام‌های نهادین سنتی، رهبران و مدیریت محلی در بسیج افراد و گروه‌های عشایری.

- شهرت یافتن به شجاعت و سلحشوری، وفاداری و تعصب نسبت به ارزش‌های فرهنگی.

- نهادینه شدن ضرورت همکاری و همیاری بین ایلات و طایفه‌ها.

- مقاومت در برابر تمامیت‌خواهی و حساسیت در برابر تعرض به باورها و رسوم اجتماعی، ارزش‌های فرهنگی، حریم‌های جغرافیایی و خانوادگی از طرف هر عامل خارجی (فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب، شماره ۵۷، ۱۳۹۱: ۱۳۶-۱۳۷).

۳- آداب و رسوم عشایر بختیاری: در بین عشایر بختیاری علاوه بر ویژگی‌های پیش گفته، آداب و قوانین نانوشته‌ای وجود دارد که در عمق وجود آن‌ها نفوذ کرده و تعداد زیادی از آن‌ها، در کنار قوانین و ضوابط و مقررات جدید، می‌تواند به‌عنوان پشتوانه ای کارا و مؤثر، برای کم کردن تنش‌های بین عشایر عمل نماید و باعث ایجاد بازدارندگی در برابر دشمن گردند. مقرراتی مثل «خین وچو»، «خین بست»، «کمک به کم‌زور»، «خون‌بها»، «بسته» و ... در بین عشایر بختیاری از زمان قدیم مرسوم بوده که در مواقعی کارایی بالایی نیز داشته است. عشایر بختیاری به‌دلیل داشتن نزدیکی‌های خونی و تبار مشترک و همچنین آداب و رسوم و زبان مخصوص خود که به‌نوعی هویت آن‌ها را تشکیل می‌دهد به‌عنوان پشتوانه ارزشمندی است که می‌توان از آن به‌عنوان عامل همبستگی استفاده نمود و در راستای تقویت امنیت از آن بهره جست. از آنجاکه پیوند قومی - قبیله‌ای و فامیلی در عشایر بختیاری بسیار قوی و دارای سابقه و کارکردی دیرین است، به‌عنوان سرمایه‌ای اجتماعی، می‌تواند در راستای ایجاد بازدارندگی در دشمن و تأمین امنیت در جامعه، نقش بالایی را ایفا نماید. هر چند که این نقش در دوران مشروطیت، انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی(ره) و در طول دفاع مقدس هشت‌ساله، کاملاً مشهود و قابل استناد است.

وابستگی‌های قومی- قبیله‌ای در عشایر بختیاری و استحکام روابط، آداب و رسوم بومی و ارزشی حاکم بین آن‌ها، یکپارچگی در پیروی از مذهب تشیع و ریشه عمیق وابستگی آن‌ها به منطقه چهارمحال و بختیاری، در قلب ایران اسلامی، در قالب یک هنجار دائمی و نهادینه‌شده بروز و ظهور پیدا کرده، که همه این موارد باهم سرمایه اجتماعی قابل اتکایی برای برخورد با مشکلات جامعه و رفع ناهنجاری‌های احتمالی، افزایش پایداری در برابر دشمن، ایجاد بازدارندگی در او و در نتیجه تأمین امنیت را تشکیل داده است.

۳- عشایر بختیاری و پدافند غیرعامل در راستای ایجاد بازدارندگی: عشایر بختیاری به دلیل حضور گسترده و مستمر در تمام نقاط استان به‌ویژه نقاط سخت و صعب‌العبور و دورافتاده که حتی پای پیاده به سختی می‌توان به برخی از آن نقاط رفت، هم‌چنین به واسطه پای‌بندی به فرهنگ ویژه‌ی خود، اعتقاد کامل به مذهب تشیع و ولایت‌مداری، اعتقاد راسخ به هویت ملی، اعتقاد به ارزش‌های مشترک با دولت‌مردان، سلحشوری و سخت‌کوشی و ... که منجر به حضور فعال در صحنه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، امنیتی و... شده است، از دید پدافند غیرعامل در دشمن ایجاد بازدارندگی و در نتیجه تأمین و حفظ امنیت در منطقه است. باید قبول کرد که «فرهنگ و ارزش‌های مشترک- و به دنبال آن تعهدات مشترک و نسبتاً پایدار میان افراد یک جامعه علاوه بر این‌که از جنبه‌های سیاسی یک نظام اجتماعی، قابل تفکیک است، از عوامل پایداری و قوام هر کشوری می‌باشند. بر این اساس، امروزه اکثر نظام‌های سیاسی این جنبه را در زمره اهداف و منافع خود می‌دانند و تضعیف، تغییرات سریع و نابودی آن‌ها را موجب به خطر افتادن کل نظام اجتماعی تلقی کرده و در نتیجه می‌توان آن‌ها را جزء تهدیدهای فرهنگی و اجتماعی امنیت ملی قلمداد کرد» (روحانی، ۱۳۸۹: ۳۹).

امتیازات ویژه‌ای مانند افتخار به هویت ملی، اعتقاد به ولایت، احساس وابستگی سرزمینی، اعتماد به مسئولین و ...، در عشایر بختیاری وجود دارد که در سایه هماهنگی و بهره‌گیری از آن می‌توان، امنیت جغرافیایی استان را تأمین و حفظ نمود و به دنبال آن امنیت ملی نیز ارتقاء می‌یابد. بدیهی

است استفاده به جا و به موقع از این امتیازات، علاوه بر این که مایه انسجام و همبستگی این قشر پرتوان با نظام و افزایش ضریب امنیتی خواهد شد، مانع از همراهی و هم‌نوایی آنان با صدای بیگانگان خواهد گردید و هزینه‌های گزافی که برای تأمین امنیت و فرهنگ‌سازی در راستای نهادهای‌سازی این ویژگی‌ها در بسیاری از گروه‌ها هزینه می‌شود، از روی دست دولت برداشته می‌شود.

استان چهارمحال و بختیاری، تنها استان کشور است که هم‌نام عشایرش بوده و نوعی وابستگی سرزمینی در آن‌ها به وجود آورده است. به علاوه سابقه سکونت طولانی آنان در منطقه، به همراه روحیه جنگ‌آوری و سلحشوری آنان این وابستگی را دوچندان ساخته است و در پایداری آنان در برابر دشمن و ایجاد بازدارندگی در او و در نتیجه تأمین امنیت جغرافیایی استان نقش بسیار ارزشمندی را ایفا می‌نماید.

از آنجاکه همه عشایر بختیاری شیعه دوازده امامی هستند و علاقه شدیدی به خاندان عصمت و طهارت دارند، این دیدگاه مشترک اعتقادی، در ترسیم منافع جمعی آنان نقش بسیار مؤثری ایفا می‌نماید و در تعاملات روزمره (امنیتی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و ...) بسیار مؤثر است بنابراین عامل مذهب علاوه بر نزدیک و تعدیل نمودن نگرش آنان، در پاسداری از ارزش‌های سرزمینی و اعتقادی، پای‌بندی به تعهدات بین آنها را به دنبال دارد و کمک بسیار ارزنده‌ای به پایداری در برابر دشمن و ایجاد بازدارندگی در برابر او می‌کند که خود نوعی امنیت است. برای نمونه بسیاری از پیمان‌نامه‌ها در پشت جلد قرآن مجید و شاهد و ناظر گرفتن خداوند و معصومین علیهم‌السلام و حتی برخی در حضور علماء بزرگ زمان نوشته می‌شده و از خداوند بزرگ و ائمه معصومین طلب لعن و نفرین، برای برهم‌زنندگان عهد و پیمان می‌شده است.

این موارد همه دست‌به‌دست هم داده است و حساسیت ویژه‌ای نسبت به سرزمین بختیاری در عشایر به وجود می‌آورد و آن‌ها را وادار می‌سازد که در برابر هرگونه تجاوزی به این محدوده عکس‌العمل شدیدی از خود نشان دهند که این خود به نوعی در دشمن ایجاد بازدارندگی نموده و

تأمین امنیت جغرافیای منطقه را به دنبال دارد. بدیهی است بی توجهی و نبود برنامه ریزی صحیح در هر کدام از این موارد، بازدارندگی را در منطقه با چالش روبرو خواهد ساخت و «غفلت از توجه کلان و فراگیر در جهت تدوین و تصویب راهبرد جامع دفاع غیرعامل، ناخوشایندی برای حیات، استقلال سیاسی و امنیت ملی کشور را در جنگ‌های فرضی آینده دربر خواهد داشت» (بیدی، ۱۳۸۹: ۴۲-۳۷ و نوبخت ۱۳۹۰: ۳۳-۲۷).

امکانات و توانایی‌های بالقوه عشایر بختیاری برای ایجاد بازدارندگی: از آنجاکه در مسئله بازدارندگی دو طرف مطرح است؛ یکی آن که می‌خواهد با ایجاد تدابیر و تمهیدات لازم بازدارندگی را ایجاد کند و طرف برابر یا حریف که توان بالفعل یا بالقوه ایجاد تهدید را دارد. بنابراین تأثیرگذاری روی حریف یا تأثیرپذیری از او نقش بسیار اساسی در بازدارندگی دارد. مسلماً موضع‌گیری قاطع، منطقی و به‌دوراز تزلزل و انحراف در برابر دشمن علاوه بر ایجاد بازدارندگی در دشمن و جلوگیری از اجرای برنامه شومش، تأثیرها عبرت‌آموزی برای آینده او و تأثیرها بسیار مثبت روحی و روانی برای مردم کشور و ملت برابر دارد. به‌علاوه بازدارندگی الزاماً باید با توان بالقوه قابل‌قبول نظامی و اقتصادی، اطلاعات نظامی و دیپلماسی مؤثر، تبلیغات گسترده و ائتلاف‌های مناسب پشتیبانی شود؛ البته ائتلاف‌ها اگرچه به‌عنوان آخرین عامل یاد شده است، اما اهمیت آن از سایر عوامل کم‌تر نیست (جلالی فراهانی، ۱۳۹۱: ۴۷). بر همین اساس می‌توان گفت، عشایر بختیاری به‌دلیل ویژگی‌های خاص خود، در طول تاریخ (از جنگ‌های دوران صفویه و نادر گرفته تا انقلاب مشروطیت و انقلاب اسلامی و دفاع مقدس هشت‌ساله) با حضور فعال خود در صحنه و همراهی در دفاع از سرزمین ایران، نه تنها تحت تأثیر تهدیدهای دشمن قرار نگرفته‌اند، بلکه با هوشیاری در برابر او ایستاده و با ایجاد بازدارندگی در وی، مانع اجرایی کردن تهدیدهایش نیز شده‌اند. بخش عمده این ایستادگی در برابر دشمن و ایجاد بازدارندگی در او ریشه در اعتقادات مذهبی توده عشایر به‌ویژه یکپارچگی آن‌ها در پیروی از ائمه معصومین علیهم‌السلام دارد که ریشه تاریخی در این منطقه دارد. ایمان و اعتقاد راسخ عشایر بختیاری به مبانی اسلام به‌ویژه

تشیع و نظام جمهوری اسلامی ایران و همراهی آنان با دولت‌مردان، مهم‌ترین عامل ایجاد بازدارندگی در برابر دشمن است. شاید یکی از دلایل توجه صفویه به بختیاری و مردمش همین عامل مشترک مذهب بین پادشاهان صفویه و بختیاری‌ها بوده است. چنان‌چه گارثویت می‌گوید: بختیاری‌ها یکی از محورهای زنجیره‌ای قدرت صفویه در زاگرس بودند که از خلیج فارس تا گرجستان را در بر می‌گرفت و به‌علاوه از نظر راهبردی یکی از اهرم‌های قدرت اصفهان، پایتخت سلسله موصوف بوده‌اند (گارثویت، ۱۳۷۵: ۱۷). به‌علاوه، برخورداری از روحیه سلحشوری و غیرت و مردانگی، میهن‌دوستی و عشق به سرزمین خود سابقه تاریخی و وابستگی به منطقه‌ای که هم‌نام با خود عشایر بختیاری است، دشمن‌شناسی و حضور به‌موقع در تمامی صحنه‌های انقلاب اسلامی و دفاع مقدس هشت‌ساله، استقلال نسبی اقتصادی و متکی به خود بودن، همراهی نکردن با جریانات انحرافی و هدایت‌شده از سوی دشمن و موضع‌گیری در قبال آن و... همه حکایت از توانایی‌های بالای عشایر بختیاری در ایجاد بازدارندگی دشمن و برخورد قاطع با او در صورت لزوم است.

انجام اقدامات پدافند غیرعامل نقش قابل توجهی در بازدارندگی دشمن دارد. «یکی از نکات حائز اهمیت در موضوع پدافند غیرعامل، نهادینه‌سازی و فرهنگ‌سازی پدافند غیرعامل است که نهادهای فرهنگ‌ساز (آموزش و پرورش، وزارت علوم و دانشگاه‌ها، صداوسیما و سایر رسانه‌ها و مطبوعات، فرهنگ و ارشاد اسلامی، حوزه‌های علمیه، مساجد و بسیج و ...) بایستی این کار اساسی را انجام دهند. این موضوع از دو دیدگاه قابل توجه است. اول توجه دادن افکار عمومی به اهمیت این موضوع و آموزش ابعاد مختلف پدافند غیرعامل که این نوع از پدافند ایمن‌سازی را به‌دنبال دارد و احساس امنیت را در جامعه افزایش می‌دهد. دوم اینکه تأثیرات روانی خود را در تصمیمات دشمن علیه ما کارساز و بازدارندگی را مضاعف سازد» (فردرو، ۱۳۸۸: ۷۹-۷۸).

عشایر بختیاری دارای ویژگی‌های هستند که در صورت بهره‌گیری درست از آن می‌توان آن‌ها را در ایجاد بازدارندگی دشمن و پیش‌گیری او در اجرایی کردن تهدیدهایش علیه نظام جمهوری

اسلامی و ایجاد امنیت در منطقه و کشور، مثال زدنی نماید. این مسئله حتی در نوشته‌های برخی از افراد خارجی نیز به صورت غیرمستقیم آمده است. دالمانی می‌نویسد: نزد آنان [بختیاری‌ها] سنگین‌ترین گناهان عبارت‌اند از ترسویی و فرار از میدان جنگ، اطاعت نکردن از مافوق، تهمت زدن به افراد ایل و آدم کشی و اساساً خطاهایی که بیشتر با جنگ و ستیز یا دفاع از ایل و تبار مرتبط‌اند. بالعکس در نظر آنان دلاوری، اطاعت کورکورانه از فرمان‌ها فرماندهان به‌ویژه زمانی که دشمن به ایل هجوم آورده باشد و سرانجام احسان و ایثار از هر نوع که است، والاترین ثواب‌هاست. بختیاری‌ها زیارت اماکن مقدس را از واجبات می‌دانند (دالمانی، ۱۳۷۸: ۷۱۲).

نتایج پرسش‌نامه‌ها و بررسی آماری

جامعه آماری: کلیه خبرگان و متولیان تأثیرگذار بر امنیت در جامعه عشایری، شامل مسئولان سیاسی، امنیتی-اطلاعاتی، انتظامی، تحصیل‌کردگان دانشگاهی و کارشناسان مرتبط با امور عشایر در دستگاه‌ها و تعدادی از فرهیختگان عشایر با ویژگی‌های زیر:

دارای مدرک کارشناسی به بالا، دارای سابقه کاری مرتبط با امور عشایر، آشنا به امور عشایر در سطح استان، آشنا به امور امنیتی، آشنا به وضعیت جغرافیایی استان چهارمحال و بختیاری

حجم نمونه و روش نمونه‌گیری: ۵۰ نفر از افراد آگاه و مرتبط با مسائل امنیتی، سیاسی و نیز آشنا به امور عشایر از دستگاه‌های مرتبط با موضوع (جدول شماره ۱).

جدول ۱: حجم نمونه

ردیف	قسمت	تعداد
۱	مدیران و کارشناسان استانداری چهارمحال و بختیاری	۱۰
۲	مدیران و کارشناسان اداره کل اطلاعات استان	۱۰
۳	فرماندهان و مدیران حوزه مقاومت بسیج عشایر استان	۱۰
۴	تحصیل‌کردگان و فرهیختگان عشایر استان	۱۰
۵	فرماندهان و نیروهای انتظامی استان	۱۰
	جمع افراد پرکننده پرسش‌نامه	۵۰

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

تحلیل نتایج این پژوهش در حوزه میدانی با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفته است. به‌منظور سنجش نظر پاسخ‌گویان پرسش‌نامه‌ای با ۴۰ سؤال بین ۵۰ نفر توزیع شد و با استفاده از مقیاس لیکرت ۵ گزینه‌ای (خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴، خیلی زیاد=۵) طراحی و کدگذاری شد. اطلاعات هر پرسش‌نامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون T و آلفای کرونباخ ($\alpha=0.05$) تجزیه و تحلیل شد.

تجزیه و تحلیل داده‌های پرسش‌نامه‌ها: به‌منظور تحلیل پرسش‌نامه‌ها از آزمون T (با سطح اطمینان ۹۵ درصد یعنی آلفای ۵ درصد) برای هر سؤال استفاده شده است. برای بررسی نظر پاسخ‌گویان، هر سؤال را با مقدار میانگین ۳ که در مقیاس لیکرت، متوسط است، آزمون کرده‌ایم. نتایج این آزمون در جدول ۲ قابل مشاهده است، با توجه به ماهیت پژوهش و جمع‌بندی پاسخ‌های نهایی شاخص بازدارندگی تعریف شده است، با توجه به این‌که سؤال‌های ۱۹، ۲۰، ۲۶، ۲۷، ۳۴، ۳۵، ۳۷، ۳۸، ۳۹ پرسش‌نامه با سایر سؤال‌ها هم‌راستا نبودند، استفاده از میانگین برای رسیدن به شاخص بازدارندگی منطقی نبود و در نتیجه ما از متغیر جدید $qq=6-q$ استفاده کردیم که مشکل غیر هم‌راستایی سؤال‌ها برطرف شود و در تحلیل نهایی از متغیرهای جدید استفاده کردیم.

جدول ۲: مقایسه میانگین هر سؤال با میانگین ۳ در مقیاس لیکرت

(۲)					(۳)			(۴)	
One-Sample Statistics					95% Confidence Interval of the Difference			95% Confidence Interval of the Difference	
Q	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	Mean Difference	Lower	Upper	Lower	Upper
q3	49	3.22	1.177	.168	.224	-.11	.56	2.89	3.56
q10	50	4.14	.969	.137	1.140	.86	1.42	3.86	4.42
q18	50	3.86	1.161	.164	.860	.53	1.19	3.53	4.19
qq19	49	2.92	1.256	.179	-.082	-.44	.28	2.56	3.28
qq20	50	2.70	1.165	.165	-.300	-.63	.03	2.37	3.03
q30	50	4.10	.814	.115	1.100	.87	1.33	3.87	4.33

ستون اول جدول شماره ۲، مربوط به سؤال ها پرسشنامه، ستون N، تعداد پاسخ‌گویان به هر سؤال، که برخی به همه سؤال‌ها جواب نداده‌اند، برای نمونه سؤال‌ها (۱۹،۳)، که شاید به دلیل نا آگاهی آن‌ها در موضوع سؤال مطرح شده، بوده است. ستون Mean، میانگین هر یک از سؤال‌ها، ستون Std. Deviation انحراف معیار و ستون Std. Error Mean خطای معیار میانگین است. ستون اول جدول شماره ۳ مربوط به اختلاف مقدار میانگین هر سؤال از میانگین فرضی ۳ و دو ستون آخر این جدول و همچنین دو ستون جدول شمار ۴، فاصله اطمینان برای هر سؤال است.

جدول ۵: آزمون T

One-Sample Test

Test Value = 3						
					95% Confidence Interval of the Difference	
q	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Lower	Upper
q3	1.335	48	.188	.224	-.11	.56
q10	8.318	49	.000	1.140	.86	1.42
q18	5.239	49	.000	.860	.53	1.19
qq19	-.455	48	.651	082-	-.44	.28
qq20	- 1.821	49	.075	-.300	-.63	.03
q30	9.551	49	.000	1.100	.87	1.33

نتایج آزمون T در جدول ۵ برای سؤال های ۳، ۱۰، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۳۰ به عنوان نمونه بررسی می شود. ستون t آماره آزمون، ستون df درجه آزادی، ستون sig سطح معنی داری، ستون Mean Difference اختلاف مقدار میانگین هر سؤال از میانگین فرضی و دو ستون آخر هم فاصله اطمینان برای هر سؤال را نشان می دهد. در اینجا برای نمونه نتایج سؤال های ۳، ۱۰، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۳۰ پژوهش را بررسی می کنیم. فرض H_0 در بررسی سؤال های چهل گانه پژوهش این بوده است که میانگین سؤال ها با عدد ۳ برابر است.

$$\begin{cases} H_0 : \mu = 3 \\ H_1 : \mu \neq 3 \end{cases}$$

نتایج تحلیلی پرسش‌نامه‌ها: همان‌گونه که از نتایج آزمون T پیداست، فرض برابری میانگین سؤال‌ها با ۳ برای سؤال‌های شماره ۳، ۱۹ و ۲۰ با توجه به سطح معنی‌داری آن‌ها (۰/۱۸۸، ۰/۶۵۱ و ۰/۰۷۵) که از ۵ درصد بیشتر است و با توجه به فاصله‌های اطمینان (۳/۵۶ $\mu < ۲/۸۹$ ، $۳/۲۸ < \mu < ۲/۵۶$ و $۲/۳۷ < \mu < ۳/۰۳$) و میانگین سؤال‌ها (۲/۹۲، ۳/۲۲ و ۲/۷) رد نمی‌شود به عبارت دیگر تأیید می‌شود یعنی میانگین به سمت بالا یا پایین گرایش ندارد و این بدان معنی است که اطاعت‌پذیری عشایر در طول تاریخ از حکومت مرکزی به صورت معمولی بوده، وجود سلاح در دست عشایر در بروز ناآرامی‌ها نقش زیادی نداشته و همچنین اسکان عشایر در ایجاد بازدارندگی دشمن، بی‌تأثیر بوده است. برای سه پرسش ۱۰، ۱۸ و ۳۰ هم به صورت اختصار نتایج تحلیلی را می‌آوریم:

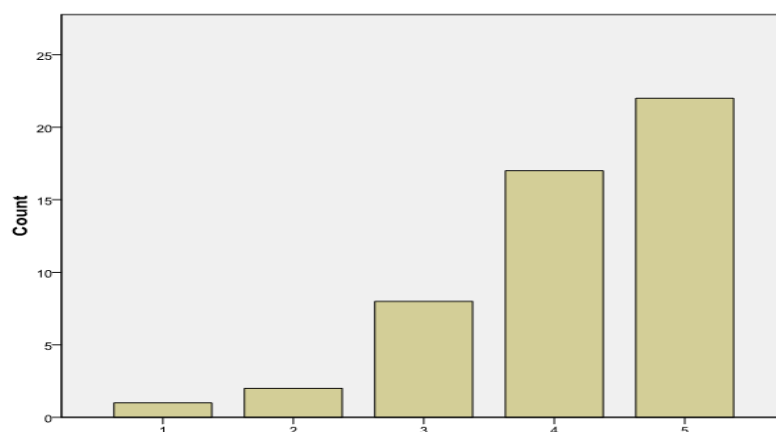
سؤال ۱۰: تکیه دولت مرکزی بر آداب و رسوم و فرهنگ عشایر بختیاری تا چه اندازه می‌تواند برای ایجاد بازدارندگی دشمن مؤثر باشد؟

با توجه به مقدار sig (سطح معنی‌داری) که مقدار آن صفر است و از ۵ درصد کوچک‌تر است، فرض برابری میانگین سؤال‌ها با ۳ رد می‌شود، که با توجه به فاصله اطمینان $۳/۸۶ < \mu < ۴/۴۲$ و میانگین سؤال‌ها (۴/۱۴) نتیجه می‌گیریم که تکیه دولت مرکزی بر آداب و رسوم و فرهنگ عشایر بختیاری می‌تواند در ایجاد بازدارندگی دشمن، تأثیر به‌سزایی داشته باشد.

جدول ۶: پارامترهای مربوط به سؤال ۱۰

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
1	1	2.0	2.0	2.0
2	2	4.0	4.0	6.0
3	8	16.0	16.0	22.0
4	17	34.0	34.0	56.0
5	22	44.0	44.0	100.0
Total	50	100.0	100.0	

نمودار ۱: نمودار پراکندگی سؤال ۱۰

جدول و نمودار مربوط به سؤال ۱۰، نشان می‌دهد که ۳۹ نفر (۷۸ درصد پاسخ‌ها) مربوط به گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد است، که این بدان معنی است که تکیه دولت مرکزی بر آداب و رسوم و فرهنگ عشایر بختیاری می‌تواند در ایجاد بازدارندگی دشمن نقش زیادی داشته باشد. سؤال ۱۸: وجود سلاح در دست عشایر تا چه اندازه در ایجاد بازدارندگی در برابر دشمن، مؤثر است؟

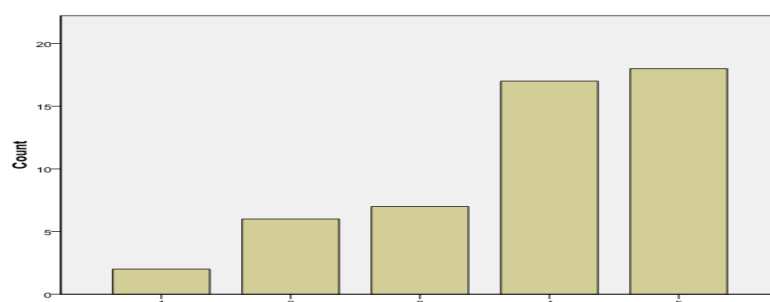
با توجه به مقدار sig (سطح معنی‌داری) که مقدار آن صفر است و کم‌تر از ۵ درصد است، فرض برابری میانگین سؤال‌ها با ۳ رد می‌شود، که با توجه به فاصله اطمینان ($4/19 < \mu < 3/53$) و میانگین سؤال‌ها (۳/۸۶) نتیجه می‌گیریم که وجود سلاح در دست عشایر می‌تواند در جهت بازدارندگی دشمن مؤثر باشد.

جدول ۷: پارامترهای مربوط به سؤال ۱۸

Valid		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	1	2	4.0	4.0	4.0
	2	6	12.0	12.0	16.0

	3	7	14.0	14.0	30.0
	4	17	34.0	34.0	64.0
	5	18	36.0	36.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

نمودار ۲: نمودار پراکندگی سؤال ۱۸

با توجه به جدول و نمودار مربوط به سؤال ۱۸، ۳۵ نفر (۷۰ درصد پاسخ‌ها) گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند، که این یعنی وجود سلاح در دست عشایر به میزان زیادی در ایجاد بازدارندگی دشمن تأثیر دارد.

سؤال ۳۰: حضور گسترده و دائمی عشایر در تمام نقاط استان به‌ویژه مناطق صعب‌العبور و دورافتاده استان تا چه حد در بازدارندگی در برابر تهدیدهای دشمن نقش دارد؟

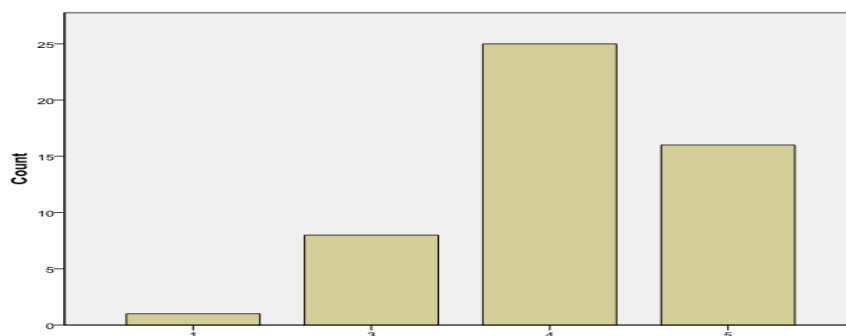
با توجه به مقدار sig صفر که از ۵ درصد کمتر است، فرض برابری میانگین سؤال‌ها با ۳ رد می‌شود، که با توجه به فاصله اطمینان $(\frac{4}{33} < \mu < \frac{3}{87})$ و میانگین سؤال‌ها $(\frac{4}{10})$ نتیجه می‌گیریم که حضور گسترده عشایر در سراسر استان می‌تواند در بازدارندگی در برابر تهدیدهای دشمن نقش مؤثری داشته باشد.

جدول ۸: پارامترهای مربوط به سؤال ۳۰

q		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	1	2.0	2.0	2.0
	3	8	16.0	16.0	18.0
	4	25	50.0	50.0	68.0

	5	16	32.0	32.0	100.0
	Total	50	100.0	100.0	

نمودار ۳: نمودار پراکندگی سؤال ۳۰

با توجه به جدول و نمودار مربوط به سؤال ۳۰، ۴۱ نفر (معادل ۸۲ درصد) گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند. یعنی حضور گسترده عشایر در سراسر استان می‌تواند در بازدارندگی دشمن نقش زیادی داشته باشد.

اثبات فرضیه پژوهش: عشایر بختیاری به دلیل برخورداری از ویژگی‌های خاص قومی-قبیله‌ای، فرهنگی، مذهبی، وابستگی سرزمینی و آشنایی کامل با نقاط راهبردی استان، در ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی استان نقش دارند. برای تحلیل نهایی و قبول یا رد این فرضیه، بررسی نهایی را با توجه به جدول‌های زیر را انجام می‌دهیم:

جدول ۹: مقایسه میانگین هر سؤال با میانگین ۳ در مقیاس لیکرت

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
q	50	3.7754	.44098	.06236

جدول ۱۰: آزمون T

One-Sample Test

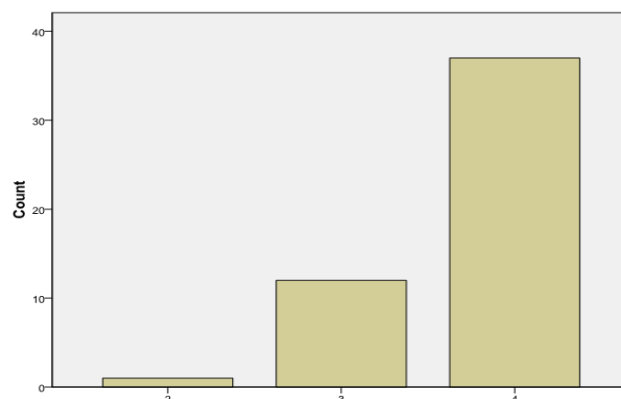
	Test Value = 3					
	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
q	12.433	49	.000	.77539	.6501	.9007

با توجه به مقدار sig (سطح معنی داری) که مقدار آن صفر بوده و از ۵ درصد کمتر است، فرض برابری میانگین سؤال ها با ۳ رد می شود. با توجه به فاصله اطمینان ($3/90 < \mu < 3/65$) و میانگین سؤال ها (۳.۷۸) نتیجه می گیریم: عشایر بختیاری با حضور مستمر در داخل و مرزهای استان چهارمحال و بختیاری و برخورداری از فرهنگ خاص و باورهای دینی خود در افزایش بازدارندگی در برابر تهدیدها و تهاجم های دشمن نقش مهمی را ایفا می نمایند.

جدول ۱۱: بازدارندگی

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
2	1	2.0	2.0	2.0
3	12	24.0	24.0	26.0
4	37	74.0	74.0	100.0
Total	50	100.0	100.0	

نمودار ۴: نمودار بازدارندگی

جدول و نمودار بازدارندگی نشان می‌دهد که ۴۹ نفر (۹۸ درصد پاسخ‌گویان) گزینه‌های متوسط و زیاد را برگزیده‌اند و این بدان معنی است که این تعداد پاسخ‌گویان اعتقاد دارند که عشایر بختیاری در ایجاد بازدارندگی دشمن، نقش زیادی دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه پرسش‌ها و جواب‌های به‌دست آمده در مورد بازدارندگی و تجزیه و تحلیل آن‌ها دریافتیم که پاسخ‌گویان عقیده دارند، عشایر بختیاری به دلیل داشتن ویژگی‌های دین‌باوری، سلحشوری، روحیه مقاومت، میهن‌دوستی، حضور مستمر در تمام نقاط سخت و صعب‌العبور استان، آشنایی کامل با نقاط راهبردی آن، تکیه بر مدیریت بومی سنتی قومی- قبیله‌ای، در ایجاد بازدارندگی دشمن ایفای نقش می‌نمایند که منابع، اسناد و مدارک موجود نیز این موضوع را تأیید می‌کند.

با جمع‌بندی اطلاعات به‌دست آمده از مطالعات کتابخانه‌ای و نتایج برگرفته از پرسش‌نامه‌ها به وسیله تجزیه و تحلیل آماری این نتیجه به‌دست آمد که، عشایر بختیاری به دلیل یکپارچگی در پیروی از مکتب تشیع و ولایت‌مداری، تعلق و وابستگی به سرزمینی هم‌نام با خود، پراکندگی در تمام نقاط سخت و صعب‌العبور استان، که حضور دائمی نیروهای اطلاعاتی امنیتی به‌صورت دائم و مستمر در آن نقاط، اگر نگوییم غیرممکن، اما بسیار دشوار خواهد بود، بی‌باکی و سلحشوری، پایبندی به آداب و رسوم قومی و قبیله‌ای، احترام و حرف‌شنوی از بزرگان و ریش‌سفیدان خود، استقلال نسبی اقتصادی و وابسته نبودن نسبی آنان به محصولات غذایی بیگانه، همراهی با نظام

اسلامی و همراه نبردن با بیگانگان و جریان‌های نفاق و ... نقش تأثیرگذاری بر بازدارندگی دشمن داشته و دارند و این نقش را در طول تاریخ، به‌ویژه در دوران نهضت مشروطیت، انقلاب اسلامی و دفاع مقدس نیز به‌خوبی ایفاء کرده‌اند. این موضوع بیان‌گر این است: که فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

با توجه به یافته‌های پژوهش و از آنجاکه استفاده بهینه از امکانات و توانایی‌های بالقوه و بالفعل افراد جامعه از جمله عشایر بختیاری، در حوزه پدافند غیرعامل، به‌منظور ایجاد بازدارندگی دشمن در اجرایی کردن تهدیدهایش، از کارآمدترین شیوه‌های معمول است، بنابراین شایسته است، به توانایی‌های عشایر بختیاری برای تحقق این امر توجه ویژه شود و در جهت هم‌راستایی آن‌ها با اهداف نظام اسلامی، برنامه‌ریزی شود؛ بنابراین پیشنهادهایی به‌شرح زیر ارائه می‌شود:

۱- استفاده منطقی و خردمندانه از ظرفیت‌های موجود عشایر (بختیاری و غیره)، برای ایجاد بازدارندگی دشمن و تأمین امنیت جغرافیایی، از دید پدافند غیرعامل.

۲- تلاش برای جلب حمایت و همراهی عشایر (بختیاری و غیره) با مشارکت دادن آن‌ها در امور امنیتی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی با سازمان‌های مردم‌نهاد عشایری و بسیج عشایری با نهادهای کردن فرهنگ بسیجی.

۳- نهادهای ساز فرهنگ پدافند غیرعامل در جامعه، به‌ویژه اولویت دادن به مباحث بازدارندگی با توجه به این‌که پیشگیری بهتر از درمان است، به‌ویژه در عشایر به‌کمک نهادهای فرهنگی و آموزشی.

۴- برنامه‌ریزی دولت برای توسعه همه‌جانبه و ایجاد اشتغال سالم و مرتبط با عشایر در مناطق عشایری، افزایش بصیرت، آگاهی سیاسی و دشمن‌شناسی، بالا بردن نرخ باسوادی عشایر بختیاری و تکیه بر آموزه‌های مکتب تشیع به‌منظور رویارویی با تهاجم فرهنگی با :

الف) تحکیم و تقویت آموزه‌های دینی به‌ویژه در نسل جوان عشایر با فعالیت و حضور بیشتر تمام دستگاه‌های فرهنگی، آموزشی، حوزه‌های علمیه و مساجد، بسیج عشایری و ...

ب) ترویج ارزش‌گذاری بر نمادها و نشان‌های بومی که با ارزش‌های دینی سازگاری دارد.

ج) تولید و پخش نشریات و برنامه‌های بومی و محلی.

- د) ایجاد اشتغال سالم و مرتبط با شیوه زیست و فرهنگ عشایر بختیاری در منطقه.
- ۵- به‌کارگیری و استفاده از ظرفیت نخبگان و تحصیل‌کردگان، معتمدین و ریش‌سفیدان عشایر در امور مختلف.
- ۶- ساماندهی و برنامه‌ریزی برای استفاده درست و اصولی عشایر از سلاح‌های در دست آن‌ها در راستای اهداف عالی نظام جمهوری اسلامی ایران.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. استانداری چهارمحال و بختیاری (۱۳۹۲)، *سالنامه آماری استان*.
۳. امام خمینی (ره)، سید روح‌الله (۱۳۶۱)، *صحیفه نور*، تهران: مرکز اسناد و مدارک انقلاب اسلامی ایران وزارت ارشاد اسلامی، چاپ اول، ج ۲۲.
۴. الیوت، جفری ام. ورجینالد، رابرت (۱۳۷۸)، *فرهنگ اصطلاحات سیاسی و استراتژیک*، ترجمه میرحسین رئیس زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی،
۵. امان‌اللهی بهاروند، سکندر (۱۳۷۸)، *کوچ‌نشینی در ایران*، چاپ پنجم، تهران: انتشارات آگاه.
۶. اولسوسکی، رایزرد (۱۳۸۳)، «بازدارندگی در امنیت ملی کشورهای با اندازه متوسط»، ترجمه عبدالمجید حیدری، *فصلنامه تخصصی جنگ ایران و عراق*، مرکز اسناد و پژوهشات دفاع مقدس، دوره ۳، شماره ۱۰.
۷. بلندیان، غلامحسین (۱۳۸۸)، *جامعه‌شناسی امنیت داخلی*، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (دعا)، چاپ اول.
۸. بیدی، علی‌اصغر (۱۳۸۹)، *پدافند غیرعامل (با تأکید بر اصل فریب)*، تهران: انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول.
۹. بیلیس جان و دیگران (۱۳۶۹)، *استراتژی معاصر (نظریات و خط مشی‌ها)*، ترجمه میرفخرایی، هوشمند، تهران: چاپ دوم (۱۳۶۹)، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
۱۰. جعفریان، رسول (۱۳۷۷)، *تاریخ تحول دولت و خلافت از برآمن اسلام تا برافتادن سفیانیان*، چاپ دوم ۱۳۷۷، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۱۱. جلالی فراهانی، غلامرضا (۱۳۹۱)، *چهارگفتار در باب پدافند غیرعامل*، تهران: انتشارات محدث، سازمان پدافند غیرعامل کشور.
۱۲. جلالی فراهانی، غلامرضا (۱۳۹۱)، *سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در پدافند غیرعامل (جزوه درسی)*، معاونت آموزش، دانشکده علوم و فنون فارابی.

۱۳. دادرس، محمدحسین (۱۳۹۰)، *تهدید شناسی و پیشگیری در بحران (حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی)*، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول.
۱۴. دالمانی، هانری رنه (۱۳۷۸)، *از خراسان تا بختیاری ج ۲*، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران، انتشارات طاووس.
۱۵. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه*، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران: چاپ دوم.
۱۶. دیترا امان (۱۳۶۷)، *بختیاری‌ها: عشایر کوه‌نشین ایرانی در پویه تاریخ*، ترجمه محسن محسنیان، مشهد: انتشارات استان قدس رضوی.
۱۷. روحانی، حسن (۱۳۸۹)، *امنیت ملی و نظام اقتصادی ایران*، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، چاپ دوم.
۱۸. سازمان برنامه‌وبودجه استان (۱۳۷۰)، *طرح مطالعات جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری*، ج ۱ گزارش نهایی از جلد ۱۰، بخش بررسی‌های تاریخی طرح مطالعات، شهرکرد: سازمان برنامه و بودجه استان چهارمحال و بختیاری.
۱۹. سازمان برنامه‌وبودجه استان (۱۳۷۰)، *طرح مطالعات جامعه عشایری استان چهارمحال و بختیاری*، ج ۱ گزارش نهایی، از جلد ۱۲، قسمت ویژگی‌های مردم‌شناسی، شهرکرد: سازمان برنامه و بودجه استان چهارمحال و بختیاری.
۲۰. روابط عمومی سازمان امور عشایر ایران (۱۳۷۸)، *عشایر از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری*، چاپ اول زمستان، تهران: چاپخانه جهاد سازندگی.
۲۱. عیدی‌وند، شاهپور (۱۳۹۲)، *رهبری خدمت‌گزار در بختیاری*، چاپ نخست، شهرکرد: انتشارات نیوشه.
۲۲. فرد رو، محسن (۱۳۸۸)، *دیدگاه‌های نظری دفاع غیرعامل*، تهران: انتشارات عباسی، چاپ دوم.
۲۳. *فصلنامه تاریخ روابط خارجی*، شماره ۱۶.
۲۴. *فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب*، سازمان امور عشایر ایران، تابستان (۱۳۹۱)، شماره ۵۷.

۲۵. قیاسی، وحید (۱۳۸۹)، «تحول مفهوم بازدارندگی در چارچوب راهبرد امنیتی رژیم صهیونیستی»، *فصلنامه سیاست خارجی*، سال بیست و چهارم، شماره ۳.
۲۶. کاویانی راد، مراد (۱۳۸۵)، «نسبت عدالت جغرافیائی و امنیت ملی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال نهم، شماره دوم، شماره مسلسل ۳۲.
۲۷. کیاوند، عزیز (رخش خورشید) (۱۳۶۸)، حکومت، سیاست و عشایر، انتشارات عشایری، چاپ اول.
۲۸. گارثویت، جن، راف (۱۳۷۵)، *بختیاری در آیینۀ تاریخ*، ترجمه مهراپ امیری، نشر سهند، چاپ خاشع.
۲۹. گارثویت، جن. راف (۱۳۷۳)، *تاریخ سیاسی/اجتماعی بختیاری*، ترجمه مهراپ امیری، تهران: نشر سهند، چاپ بهمن.
۳۰. مرادیان، محسن (۱۳۹۱)، *درآمدی بر امنیت زیست محیطی*، تهران: انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول.
۳۱. مرادیان، محسن (۱۳۸۹)، *مبانی نظری امنیت*، پژوهشکده علوم و فنون فارابی، نشر دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول. ۱۳۹۰.
۳۲. مجمع تشخیص مصلحت نظام، *سیاست های کلی نظام در مورد پدافند غیرعامل*، مصوب ۱۳۸۶/۸/۱۲.
۳۳. نای، جوزف (۱۳۸۹)، *قدرت نرم*، ترجمه سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ سوم.
۳۴. نصری، قدیر (۱۳۸۷)، *ابعاد جغرافیایی امنیت و مؤلفه های امنیتی جغرافیا (مطالعه موردی خوزستان)*، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات کاربردی فارابی، چاپ سوم.
۳۵. نویخت، حسن (۱۳۹۰)، *پدافند غیرعامل در جنگ های نوین*، تهران: انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی، چاپ اول.